

L'HUMANISME A CATALUNYA

«És hora de vida o mort per al cos físic de Catalunya; i hem de pensar cadascun des del seu ofici, insistim, des del seu deure, a salvar la seva ànima, fos quina fos la seva mort o la seva supervivència material.» (OC II 602). Amb aquesta consciència d'*officium* Riba produí en 1938 i 1939 una sèrie d'endreces amb valor de programa polític, que encara el 1967 la sempre curta censura cregué poder abatre en l'esperit mutilant-ne paràgrafs (OC II 597-610 i 622-623). La de Praga, *Als escriptors del món*, era la digna pariona del manifest que uns quants anys abans havia llençat Croce des de la Itàlia feixista. Després de la desfeta, «si pensà en la mort, no la imaginà sinó en l'alba» (OC. II 612) i al costat de l'obra individual (el 6 d'abril de 1939 acabava la primera Elegia) treballà fins on li fou permès en l'obra col·lectiva del redreçament.

Així *L'humanisme a Catalunya* (citaré per *L'hum.*) és la segona d'un grup de conferències, guardades a l'Arxiu de Riba i numerades per ell de 1 a 7, que, redactades en forma acabada, l'autor va compondre per fer conèixer els valors de la cultura arrelada i florida a Catalunya a públics doctes no catalans. La primera, *Cent anys de defensa i il·lustració de l'idioma a Catalunya* de 1939, ha aparegut a «L'Avenç» n. 71, maig 1984. Les altres són inèdites. De *L'hum.* n'hi ha l'original manuscrit, acabat el febrer de 1940, més un seguit de 9 notes posteriors, integrades o integrables en la conferència, i una còpia mecanografiada, que per la netedat cal·ligràfica d'algunes esmenes a mà sembla destinada a la impremta. La quarta, *El humanismo en Cataluña*, és una traducció literal de *L'hum.* amb un parell de raccourcis, feta per Riba; n'hi ha el manuscrit i una còpia mecanografiada.

Els materials aprofitats per Riba provenen fonamentalment d'*Horaci en les literatures ibèriques* de 1935 (OC II 457-477) i sobretot de l'original català, avui esgarriat o perdut, de *Sur l'action du classicisme dans la Renaissance littéraire catalane*¹, de 1939 (OC

1. La traducció segons J. Ferraté, em diu E. Sullà, és deguda a Just Cabot. En «*Lluita amb l'àngel*», per Simona Gay, 1939 (OC II 723), Riba se cita

II 664-673). Riba explicità el contingut de *L'hum.* en carta a M. Suárez, I-V-56, i en vistes a la gira per Alemanya amb la fórmula «Acció del principi clàssic en la literatura catalana, la medieval i la renaixent», i en carta a Pierce, 28-X-56, i per a les Illes Britàniques, amb «De l'acció del principi clàssic en la Renaixença». En grau menor recorre a d'altres articles, com *Impressió d'escultures de Rebull* de 1934 (OC II 455). Ressons de *L'hum.* en textos posteriors n'hi ha diversos, per exemple en la *Memòria de Mn. Costa i Llobera* del 1948 (OC II 508).

No sabem fins ara ni on ni quan *L'hum.* fou dit públicament sinó de les vegades següents: 16-XI-1951, en català, a l'Asociación de Cultura Occidental, de Barcelona; 20-IV-1953, en castellà, a la Universitat de Salamanca, en una escapada feta des de Madrid, on professava aquells dies en la Cátedra Boscán; juny 1956, a les Universitats alemanyes següents, sinó en totes en la majoria: Hamburg, Berlín, Heidelberg, Bonn, Würzburg, Munic i potser Frankfurt; novembre-desembre 1956 a les britàniques següents, sinó en totes en la majoria: Cambridge, Nottingham, Sheffield, Birmingham, Liverpool, Leeds, Newcastle, Belfast i Oxford. No consta per a aquestes dues gires de quina o quines llengües se serví. A Alemanya usà probablement el castellà, si fou acceptada la proposta que feia ell en la carta a M. Suárez; a les Illes Britàniques, en castellà o en anglès (vegeu la nota introductòria de Riba a *Cent anys...*). La pronuncià encara, en català, el 26 de febrer de 1959 a la Biblioteca de l'Associació del Personal de la Caixa, de Barcelona.

El viatge a les Illes Britàniques, concebut el desembre del 1954, trigà dos anys a aconseguir-se. El neguit per l'obtenció del permís de sortida a l'estranger es veu en la carta a Pierce del 12-XII-56. L'elogiosa ressenya que F. M. Lorda y Alaiz féu a «Papeles de Son Armadans» (n. XI, febrer 1957) de la gira per les Illes Britàniques pot molt ben ser un recolzament de Cela a Riba davant «l'escàndol» produït en determinats ambients de Madrid pels dos viatges (carta de Riba a P. Crusat 29-XII-56).

a si mateix, no pas ben exactament, segons *Sur l'action...* (OC II 669) o segons el text corresponent de *L'Hum.* Aquest passatge desenvolupa la frase «dic entorn, noti's bé, no dintren» d'Horaci... (OC II 476).

He incorporat totes les notes al text per raons que em semblen òbvies, també la 7, referent a Maragall, a desgrat de no ser-ho en la versió castellana. La còpia mecanografiada castellana presenta sovint a llapis claus indicadores de *resum* i subrellats destinats a fer més llarg o més curt el discurs, segons les circumstàncies.

Dono gràcies a J. Medina, E. Sullà i J. Triadú, pels aclariments rebuts, a C. J. Guardiola pel meu ús de la seva edició de la correspondència i a E. Riba per tot.

SEGIMON SERRALLONGA

L'HUMANISME A CATALUNYA

Un cabdal poeta nostre, Josep Carner, ha dit adreçant-se a una camperola llatina:

*I mai sabràs que dins la terra amiga
jau enterrada una deessa antiga
que veïlla per la gràcia del teu gest.*

La síntesi és justa. Sota la terra i sota els segles, el principi educatiu clàssic és sempre en vetlla, com una presència, ignorada si es vol, però concreta, vivent, incansablement disponible: en la nostra ment mediterrània, la seva acció manté graciosament prompte, quan no deliberadament operant, facultat ja no apresada, en suma, el sentit de la forma. És a les ribes del Mediterrani que Plató ha comparat el discurs ben fet a un organisme vivent. Un microcosmos: no ja idea o cosa, sinó ésser, això és, idea i cosa alhora, esperit i figura; un conjunt isolat en ell mateix del Tot, però que el resumeix.

¿Existeix un sentit de la forma genèricament clàssic i específicament català? Pensem-hi per comparació. Tota obra d'art grec en certa manera pretén persuadir-nos, fer nostra una veritat: dur-nos cap a una adhesió de la nostra intel·ligència, satisfeta o vençuda; que cedeixi també el cor, és consegüent o secundari. En el temps o en l'espai, tota expressió grega d'art sembla córrer sobre un raonament, lligar-se i obrir-se en discurs. Àdhuc el que no és paraula fa l'efecte de reductible a paraula; almenys diríem que n'imita les operacions: per referència a allò que és general, aquell art estructura el concret i conscient, i resta en la forma.

Considerem, per exemple, dins l'art català, la poesia lírica: no solament i sobretot la d'aquests darrers cinquanta anys, des de Maragall, sinó també la d'Ausiàs March en el segle XV, amb la seva psicomàquia, la més apassionada que hagi existit, però per damunt l'espectacle de la qual la raó afirma greument, dolorosament la seva autonomia. Ara, la matèria és la de la poesia clàssica, com és la de la poesia romàntica: vida del cor, reaccions del cor; realitats —extraordinàries o quotidianes— del cor. Però el que domina és

l'egoisme d'aquestes realitats, l'interès a fer claredat sobre elles en la potenciació de la paraula rítmica, però en tant que són alguna cosa de propi, de personalment viscut, com si expressant-se i fent-se escoltar dels altres el poeta volgués sostenir la seva consciència de possessió, de sofrença, de gaudi. Tot això per una banda comporta, amb una certa eloquència ben mesurada, un cert oblit del que és de tothom i val per a tothom, una certa gasiveria de sentiments unànimes. Per altra banda, implica com un menyspreu de la fantasia, potser més ben dit una por: la divina vareta no transfigura les realitats; no les recrea amb aquell generós punt de folia dels lírics anglesos o andalusos, no les transposa als modes màgics de les illes que sobrevola Ariel. Per fi, i això és el que pot ésser greu, arrossega una certa despreocupació de la tècnica poètica en ella mateixa: el camí entre el tema líric i la seva formulació no deixa gaire sovint d'ésser rastrejable.

Conèixer tot l'humà i expressar-ho és una de les més nobles funcions de l'humanisme; la primera norma de l'art clàssic és mantenir l'equilibri entre el valor documental i el valor monumental dels mitjans d'expressió. L'excés de la tendència catalana que hem provat de descriure és la sequedat, sí; però en els casos felços, representatius, l'equilibri ha estat obtingut per una contenció interior, per una mena de pudor greu que abraça al mateix temps la matèria a comunicar i la paraula que la comunica. Hi ha, per una tradició essencialment catalana, un horror sagrat per totes les vanitats de recepta. A través dels segles, totes les influències han estat absorbides i assimilades a Catalunya en aquest sentit: el barroc hi ha ondulat amb una dolçor i una sobrietat que reposen en el mateix moviment; i la més extrema poesia de la impressió o del subconscient hi ha pres línia i estructura. Karl Vossler, un dels romanistes més aguts i més informats del nostre temps, ens escrivia llavors de la celebració a Catalunya del centenari de l'*Oda* d'Aribau: «El vostre sentiment especial de la forma no és superficial, és en primer lloc espiritual i ètic... La nota catalana dins la història de les literatures provençal, espanyola i en general europea, és fàcil de distingir per tothom que entengui les coses per dins. Es fa remarcar per una intimitat del sentiment propi que jo arriscaria a qualificar d'*amable porfídia* (amable porfía).

L'historiador de l'art català no pot oblidar, al nostre entendre, que mil·lenàriament Catalunya és país de pas i d'encontre per a raçes i corrents culturals diversos. Un nucli que, si es vol, pot ésser anomenat autòcton [1], ha restablert i mantingut a cada nou vaivé la unitat, afirmant tot allò que fos permanent: en l'espai, com la terra, o en el temps, com la tradició; personal, com la llengua, o garant d'una vocació de poble [2], com els records col·lectius. Estable, doncs, sobre aquestes possessions, ha tendint instintivament a seleccionar i a temperar, a aclarir i a sotmetre a regla, allò que li aflueïa amb amenaça o seducció d'envair-lo. Per a dir-ho en un mot, ha tendit al classicisme, a un classicisme del qual grecs i llatins han estat els mestres universals. Remarcar en la cultura catalana coincidències amb la grecollatina, seria, des d'un punt de vista històric, desorientador fins a l'absurditat; parlar, però, merament d'influència, duria al perill de fer curt. Es tracta, en rigor, d'una influència directa o passada pel cristianisme, dins la qual la personalitat catalana històricament es troba, es forma i creix, amb la qual s'ententeix, per la qual ara i adés es corregeix i es reafirma. En totes les manifestacions de l'esperit català, certs fets són constants i característics: el gust de la relació amb els homes i amb les idees, la potència assimilativa, la curiositat apassionada, però no per això menys crítica, la tendència naturalista, el sentit de la mesura, la complaença en les formes simples i austeres, l'aptitud normativa, l'amor de la llibertat, la preocupació pedagògica. Aquests fets, el mot humanisme els cobreix perfectament. Llur detall ompliria, i ha omplert ja, volums. Ens limitarem a la ràpida visió, com si diguéssim per cims, del que ha estat en la història literària de Catalunya l'operació del principi clàssic grecollatí i el prestigi dels models literaris antics.

* * *

En el segle VI a. J. C., grecs de Focea, partint de Massàlia (Marsella), fundaren a la costa NE. de la Península, a una trentena

[1] Barrat: *autònom*.

[2] Barrat: *nacional*.

de quilòmetres del Pirineu, les colònies de Roses i Empúries. S'ha poetitzat fins a la mistificació el que ha pogut ésser la deixa grega en la raça i en l'ànima catalanes. El que és cert, és que aquells grups de comerciants aventurers representaven per als pobles indígenes de la futura Catalunya amb els quals tingueren contacte, una cultura superior, gloriosa. Empúries fou una ciutat modesta; però no mancada de refinament. Les seves ruïnes, en efecte, ens han lliurat peces del millor art de les grans metròpolis gregues: ceràmica de tots els estils i varietats i bells fragments d'estàtues de les escoles de Fídias i Praxíteles. L'art autòcton en fou influït. ¿Penetrà també en els veïns íbers alguna cosa de poesia i de música? Per a negar-ho en principi, caldria oblidar el que aquestes arts significaven en la vida d'una col·lectivitat jònica i creure molt insensibles els avantpassats dels moderns «dancing Catalans».

En 218 a. J. C. els legionaris de Gneu Escipió desembarcaren a Empúries, a fi d'atacar els cartaginesos en llurs bases de la Península mentre Hannibal envaïa Itàlia. És significatiu que fossin les colònies gregues que obrissin als romans les portes de Catalunya. La cultura que durant tres segles havia irradiat des d'elles, fogars isolats i febles al capdavant, ara seria duta i escampada i organitzada per una enorme força militar i política. Un joc tenaç d'aliances hàbils i de repressions brutals aviat tingué dominat el país per a set segles. I el que és transcendental: unificat per a sempre.

La penetració romana fou profunda, com en cap altra regió de la Península llevat de la Bètica. Vies de comunicació, obres públiques, monuments, relacions, vicissituds de guerres i de pau: el país prengué l'aspecte i visqué la vida de les altres províncies de l'Imperi. El Cristianisme completà espiritualment aquest procés d'universalització. El dret romà és encara avui vigent com a tal a Catalunya en alguns aspectes de la vida civil. Quant a la llengua, el llatí s'imposà als idiomes indígenes, lliurement, lentament, fins a llur desaparició total. Amb el temps, el llatí parlat a la futura Catalunya havia d'esdevenir una llengua nova i peculiar —la catalana: evolucionada, destacada i il·lustrada paral·lelament a les altres llengües romàniques, i de vegades, com en l'ús per a la filosofia, anticipant-se a elles. Però ben bé fins al segle XI, la poca o molta cultura que hi hagué fou exclusivament en llatí. No hi

sorgiren figures de la magnitud d'un Séneca o d'un Quintilià. Però el gust, essencialment grecol·latí, del raonament sòlid i de l'expressió bella penetrà per a sempre en l'ànima de Catalunya, a través d'escoles nombroses, ben dirigides i molt freqüentades. Que així era a darreries del segle IV, una època ja negra per a l'Imperi d'Occident, ens ho testifica la correspondència d'Ausoni. En aquell mateix temps Sant Pacià, bisbe de Barcelona, deixeble temperat de l'ardent Tertulià, responia a un antagonista que li censurava de citar Virgili en una controvèrsia teològica: «Ens és tan natural això com a un grec de parlar grec.» El seu amic, gairebé fill, St. Paulí, que passà quatre anys a la «delitosa Bàrcino», li fa notar que no viu entre bàrbars, sinó «prop de ciutats esplèndides atapeïdes de gaia cultura humana».

Durant el període visigòtic, nombrosos doctes catalans cooperaren a la salvadora tasca de compilació de la cultura antiga, en la qual Sant Isidor de Sevilla fou el capdavanter. L'establiment, en el segle VI, dels bizantins a les Balears i a les costes S. i E. de la Península determinà una influència complexa d'aquells hereus directes dels grecs antics al llarg de les terres que després havien de formar la Gran Catalunya: en l'art, en el comerç, en la política, fins en els costums. No foren rars els homes de ciència que anaren a Bizanci a completar estudis: anticipació fugaç dels fervors del Reinaxement.

Desfeta la unitat peninsular per la invasió serraïna, la Catalunya estricta, reconquerida amb l'ajut dels francs i organitzada en Marca Hispànica restà lligada a Europa i d'esquena, per a dir-ho així, a l'Espanya mossàrab i cantàbrica. En la reinaxença carolíngia, que tants de llibres clàssics salvà per al món, tingueren part insigne alguns catalans, cridats per Carlemany a la seva «Atenes cristiana». Teodulf, bisbe d'Orleans, orientador en l'obra de reforma escolar, i el més pur poeta en llengua llatina d'aquell període, era natiu de Catalunya. En el segle que seguí, Catalunya travessà crisis de plasmació, conegué la devastació total per les hosts d'Almansur; en sortí definitivament constituïda en nació independent, plena de virtut expansiva i d'esperit hegemònic. Els estudis refluïren una i altra vegada, continuant en certa manera la reinaxença carolíngia, amb el seu ideal classicista. Oliba, abat de Ripoll i de Cuixà, bisbe

de Vic i fundador de Montserrat (m. 1046), presidí tot un desvetllament cultural. L'*scriptòrium* de Ripoll multiplicà en el seu temps els textos disponibles de la poesia romanopagana; la biblioteca de la Seu d'Urgell en contenia un gran nombre; tota una escola de poetes produí copiosament i elegantment sota el signe de Seduli i de Juvencus, sí, però també de Virgili i d'Ovidi i d'Horaci.

És prou sabut com la història de la Confederació catalano-aragonesa s'entrelliga amb la d'Itàlia. Comerciants i doctes, guerrers i homes de govern, clergues i seglars, que tenien amb Itàlia les relacions de llur respectiva comesa, retrobaven allí, viva sota un cel no pas dissemblant del propi, la «idea de Roma» que ells mateixos portaven feia segles, més o menys conscientment, en l'esperit i en la sang. I a través d'ella, la «idea de Grècia»: llunyana, vaga, desfigurada, fins que un episodi excèntric de l'imperialisme dinàstic del Casal d'Aragó dugué una host de catalans des de Sicília a les mateixes terres hel·lèniques. Fou una gesta prodigiosa de llibre de cavalleries. El fet és que unes companyies assoldejades per Andrònic II perquè l'ajudessin contra els turcs, acabaren conquerint Atenes el 1311 i establint-s'hi per una vuitantena d'anys. El que interessa al nostre propòsit és subratllar com aquells «nudi et efferati homines» que a l'Acròpolis tenien alhora llur castell, llur govern i llur catedral, entreveieren allò que els dominadors francesos abans, i després d'ells mateixos els venecians, no saberen entreveure: la importància històrica i artística de la terra i dels monuments gloriosos que ocupaven. I subratllar encara com llur sentiment de meravella i d'orgull es comunicà als compatriotes dels quals tota la Mediterrània els separava. Així Pere III, en un document concelleresc disposant d'establir al Partenó una guarda permanent de ballesters, no se sap mantenir en les fórmules banals del tràmit, i proclama el sever monument «la pus rica joia que al món sia, e tal que entre tots los reis cristians envides lo porien fer semblant». I el seu fill Joan I manifesta als síndics i prohoms d'Atenes vinguts a Barcelona per fer-li homenatge, la seva esperança de visitar personalment uns dominis que eren «membre tan assenyalat» de la seva corona.

Ometem altres testimoniatges de com en repercussió d'aquesta aventura més aviat militar que política es creà i creixé a Catalunya

una mena d'il·lusió romàntica de Grècia. «Vencedors d'Atenes i Neopàtria» és el títol per antonomàsia amb què el mariscal Augereau s'adreçava als catalans en proclamar (1810) la constitució del Govern de Catalunya. Ja tres segles i mig abans, en 1454, el Cardenal Margarit, contestant a la proposició del lloctinent del rei a les Corts de Barcelona, havia elogiat Catalunya en una commovedora síntesi, en la qual l'humanista se superava en patriota. Catalunya, deia, «aquella vetustíssima e famosíssima Atenes, d'on és eixida tota elegància, eloquència e doctrina dels grecs, e aquella Neopàtria, havia convertides en sa llengua catalana». I encara avui l'expedició dels almogàvers «camí del sol», i el fet que la pàtria de Plató i de Demòstenes hagués estat un temps zona d'expansió de la llengua catalana, constitueixen per a tots els catalans el capítol més commovedor de llur història, si no ja per a alguns l'únic conegut.

Hem esmentat Joan I. Aquest rei (1387-1396) cognomenat «l'Amador de la Gentilesa», fou ja un esplèndid príncep del Renaixement. No era un compliment protocolari el que feia als representants de la seva llunyana Atenes. Visqué, amb desmesura i tot, per a les arts musicals i per a les ciències que expliquen l'home a l'altura humana; també per a les ocultes, que posen el misteri a l'abast de l'home. Tingué esperit d'humanista i es voltà d'humanistes. Anà a l'encalç de llibres, de vegades durant anys, amb una avidesa tota petrarquiana. Tal fou el cas per a un Titus Livi, que reclamava a l'humanista valencià Domènec Mascó, declarant-li que en res no s'adelitava tant com en la lectura de les «celeberrimes històries dels romans i dels grecs.» Hel·lenitzant, pel que sembla, ell mateix, formà una veritable escola de traductors del llatí, del grec i de l'hebreu. L'aragonès Joan Fernández de Herèdia, gran mestre de Rodes i un dels primers filohel·lenistes europeus, va emprendre per comanda seva la primera versió en llengua vulgar de les *Vides* de Plutarc. També en el seu temps, el rector de Maella Guillem Nicolau, traduint les *Heroides* d'Ovidi, i el valencià Antoni de Vilaragut algunes tragèdies de Sèneca, sotmetien per escrúpol de fidelitat la frase catalana a un violent exercici que l'havia de fer més complexa, d'un gir més cadenciós i més lliure.

Són aquests uns pocs fets entre molts, característics de la cultura catalana durant els regnats de Joan I i del seu germà i successor

Martí (1396-1410), que en la història porta el títol, ben ple de clàssic sentit, de «l'Humà». Característics, però, d'un sol aspecte. Època de transició, els corrents s'hi creuen, s'hi oposen, s'hi fonen; allò que semblava un passat mort, pren, si convé, forma o puixança a allò que tot just s'anuncia tímidament com a futur. Per impuls i exemple vinguts d'Itàlia, hi ha a Catalunya un humanisme que s'anticipa de mig segle al de França i al de l'Espanya castellana. La poesia, però, hi resta estranya, aturada en els convencionalismes del nou consistori de Tolosa. I les dues més grans figures que Catalunya dóna aleshores al món, són dos pensadors explícitament desdenyosos de les novetats humanístiques, hereus il·lustres de la tradició lul·liana, eixamplant la qual salten el Reanixement i duen de dret cap a Descartes i Rousseau; volem dir, respectivament, el barceloní Sabunde o Sibiuda –l'enigmàtic Sébond de Montaigne –rector de la universitat de Tolosa (m. 1439) i autor d'una audaç *Theologia naturalis*, i el gironí Francesc Eiximenis (1340-1409), que fou bisbe d'Elna i escriví en el més saborós i ric catalanesc una vasta enciclopèdia de la vida humana explicada científicament segons la llei cristiana.

És en una personalitat literària menor que trobaren exquisit equilibri inestable les tendències contradictòries d'aquell tombant català del tres-cents al quatre-cents. Ens referim al barceloní Bernat Metge, humanista en la més pura plenitud del terme. Partí del Petrarca; entengui's bé, el Petrarca llatinitzant, que altrament presideix tot el primer humanisme català. S'inicià en els nous corrents a Avinyó, on anà en 1395 recomanat per Joan I al ja esmentat Herèdia. Com Petrarca fou un home dividit amb ell mateix; però no en el sentiment, com el torbador solitari del *Secretum*, sinó en la intel·ligència i en la voluntat i en el gust. Escèptic sense voler rompre amb la fe, greu en el principi moral i complagut en les pitjors grolleries del Boccaccio, personatge de responsabilitat i vividor tèrbol, carregat d'estudis i ara i adés sorneguer i insincer com un home del poble, va resoldre el que hauria pogut ésser tot un drama de contradiccions íntimes desdoblant la seva personalitat, recurrent, en suma, per a suggerir-les a la forma del diàleg. I amb quina mestria! El *Somni* (1398), cim de la seva producció, tot i no ésser gaire extens i estar cosit de reminiscències i plagis, és una

personalíssima summa de tota l'època. Encara avui és un llibre útil a l'historiador, curiós per al filòsof, modèlic per a l'escriptor; delectable, sobretot, per a qualsevol lector que sigui sensible a allò que fou la glòria dels àtics i que Bernat Metge realitzà, per miracle, endevinant més enllà dels seus massa solemnes llatins: un indefinible to entre la convicció i la ironia, i una línia d'estil prima, neta, sinuosa, còmoda – i tanmateix enèrgica.

El *Somni* de Bernat Metge i les traduccions més o menys parafrasejades i comentades que el valencià Antoni Canals (m. 1419) va fer de Valeri Màxim, de Sèneca i de Titus Livi lligat amb l'*Àfrica* del Petrarca, són prova, bellíssima en ella mateixa, de l'existència a la Gran Catalunya d'un públic selecte per al qual els clàssics feien autoritat i eren preciós ajut per a escatir una qüestió metafísica o teològica, per a aixecar una moral decadent, per a il·lustrar més i més la llengua nacional. Un públic imbuït de retòrica, en suma: apassionat pels llibres de la humana saviesa, ambiciós d'immortalitat terrenal i que sentia el prestigi de l'antiga Roma com alguna cosa de propi. De l'esfera erudita els autors antics havien transcendit plenament a l'artística. Tothom que es posés a escriure, tenia punt a fer-ho segons cànons de clàssica bellesa: els documents de la cancelleria i els epistolaris privats, les proposicions reials a les Corts i els resums dels debats parlamentaris, semblen, en tot el quatre-cents català, rivalitzar en elegància i precisió d'estil. La llengua, a més, apareix unificada com per la més rigorosa acadèmia, no sols en els textos literaris, sinó àdhuc en els documentals; fins al punt, que rarament s'hi troba un dialectalisme que pugui servir per a determinar l'origen de l'autor.

Extingida la dinastia catalana amb Martí, els reis del casal castellà de Trastàmara que ocuparen el tron de la Confederació no estimaren gens Catalunya. Rebuts per ella amb un pressentiment col·lectiu de desastre, no s'assimilaren a llur nova pàtria que ara se'ls retreia, adés se'ls oposava en franca revolta. A salts bruscs, Catalunya progressà en una decadència política i econòmica que els seus monarques estrangers veien amb bons ulls, quan no la fomentaven amb empreses purament dinàstiques, deslligades de la seva tradició o renyides amb el seu bon seny. El més seductor dels Trastàmara, Alfons IV (1416-1458), no li fou pas el menys funest.

Amb raó fou cognomenat «el Magnànim» pels humanistes, als quals apareixia com un heroi antic rediviu. En el seu somni de refer un imperi alexandrí centrat a Itàlia tingué sens dubte part principal la lectura apassionada de Quint Curci. Conquerí Nàpols (1443) després de vint-i-dos anys d'atzaroses lluites, penetrà als Balcans, va fer un esforç per a salvar Constantinoble. En l'acompliment de tals gestes, prengué per base de recursos econòmics, militars i navals la Catalunya estricta, que s'hi exhaurí sense fruit. Aquest, el va treure València, més avinent per a la comunicació amb Nàpols, on Alfons establí la seva cort. Objecte per part del rei d'una protecció en tots els ordres, al fons de la qual hi havia la intenció tortuosa, heretada per massa prínceps i governants fins avui, de dissociar-la de la seva germana gran Catalunya, València florí en la pau i en la riquesa.

La cort d'homes de lletres que a Nàpols voltà Alfons el Magnànim, el rei humanista que atorgà la pau a Cosimo de Medici a canvi d'un Titus Livi, tingué un caràcter internacional: castellians, catalans i italians retòriquejaven, alguns en llur pròpia llengua o tal adesiara en la d'altri, i tots en la llatina. Fou el centre dels primers renaixents catalans en llatí: Ferran Valentí, de Mallorca, deixeble de Leonardo Biruni i del Panormita; Lluçà Colomer, Jaume Pau, Joan Ramon Ferrer, Joan Ripoll. Paral·lelament a ells, a la metròpoli, el cardenal Margarit, bisbe de Girona, era el primer historiador crític en llengua llatina i el més noble dels oradors en la nacional; Jeroni Pau iniciava professionalment els estudis hel·lènics.

En canvi, a València, per les favorables condicions indicades més amunt, tots els elements intel·lectuals, tota la força vital, totes les inquietuds i en suma tot el nou sentit de bellesa que el primer humanisme havia acumulat, s'ordenaren i prengueren forma en unes quantes obres literàries de valor substantiu i universal. Obres en llengua catalana, ben entès, que tot i llur matèria en part medieval encara, marquen el començament d'una gran literatura moderna. Però que no en foren seguides: l'hegemonia cultural valenciana de la segona meitat del segle XV no és més que un darrer viu esclat, que un esplèndid atur, en un procés de decadència general a tota la Gran Catalunya. L'ur successió i evolució veritables, les

trobem a l'Espanya castellana dels cinc-cents. Ausiàs March, en efecte, influí la lírica neopetrarquiana de Garci-Lasso i d'Herrera; Jacme Roig i el seu *Espill* o *Libre de les Dones*, la novel·la picaresca; *Tirant lo Blanch*, la gran novel·la d'imaginació fins a Cervantes.

Quant a l'humanisme en l'estricta sentit del terme, també per un natiu de València transcendí a valor i irradiació universals. Ens referim a Joan Lluís Vives (1492-1540). Aquest membre egregi de la internacional humanista, amic d'Erasme, de Morus i de Budé, conseller de prínceps i de papes, adversari del cesarisme bel·licós i precursor de la idea d'una societat de les nacions, resta fora de la literatura catalana, per bé que no de la història literària de Catalunya. Si com a pensador continua, tot compte fet, la línia de tradició que passa per Lull i Eiximenis, proclamà mestres seus, a part els autors sagrats, directament els antics, i com a escriptor no usà mai altra llengua que el llatí més castigat i més fluid. Més: desdenyà per principi, amb totes les llengües vulgars, el seu català matern; però en la seva intimitat familiar i en les seves teories com a pedagog li fou sempre fidel. Visqué des dels disset anys fora de la seva pàtria, persuadit de servir-la millor com a ciutadà del món. Fou en suma, no un renegat, sinó, més tristament potser, un desvinculat. Com per exemple els seus coetanis i compatricis els Borja, que al Renaixement romà donaven, en bé i en mal, la formidable energia de llur raça. Primers, Vives i ells, en una llarga llista de catalans que del Renaixement ençà han projectat llur esperit fecund fora d'una pàtria mancada de principi intern coordinador i d'idea cap a la qual col·lectivament ascendir. Però aquesta projecció enfora ha estat possible en tots els ordres llevat d'un: el literari. En aquest, Catalunya, durant més de tres segles, ha vegetat reclosa dins ella mateixa, o poc menys. No és que no hagi tingut cercles socials amb un gust per les lletres nodrit per les més correctes humanitats, sovint fins al refinament. El que li ha mancat és fe en el seu idioma, al qual d'altra banda ha volgut restar tendrament fidel. A qui objectés que la falla ha estat merament de força creadora, fariem observar dos fets. L'un, la riquesa, l'elegància i la puixança dins les limitacions genèriques, de la poesia anònima; ja que per al poble la qüestió de l'idioma no es posava. L'altre, que la renaixença literària començà a Catalunya, no per l'aparició d'un

geni, sinó per un acte de fe i d'orgull en l'idioma pairal; els grans creadors trigaren encara a venir.

* * *

Entre els càstigs que Felip V imposà a Catalunya vençuda, hi hagué la supressió de les seves cinc Universitats i llur refosa en l'única de Cervera, novament fundada per ell mateix (1717). No s'adonava, però, que, concentrant les forces intel·lectuals d'un país humiliat i cansat, les feia més eficaces contra el seu propòsit de desnacionalitzar-lo. A Cervera es preparà en bona part el recobriment de Catalunya. Les mateixes orientacions generals de la cultura en el segle XVIII havien de dur fatalment Catalunya cap a una represa de consciència dels seus caràcters diferencials com a nació: la primacia donada als estudis històrics i arqueològics, l'aprofundiment dels jurídics i econòmics, l'ordenació enciclopèdica dels coneixements. A les humanitats clàssiques era confiada la formació mateixa de la intel·ligència i del gust. Això de moment beneficiava la llengua castellana, l'única oficial a la Universitat, l'única usada en la vida intel·lectual del país. Però a part que profundament també operava la catalanitat radical de molts dels professors de Cervera, començant pel qui fou primer rector i organitzador, Josep Finestres, humanista i pedagog extraordinari, aquest fet cal notar: per les humanitats, els alumnes de la Universitat filipina, partits entre dues llengües, aprenien a associar indissolublement tota expressió escrita a una idea de rigor i de perfecció. El dia, doncs, que les circumstàncies duguessin un retorn a l'ús literari de la llengua vernacla, el principi retòric clàssic havia d'operar des del primer moment en benefici d'ella.

Així s'esdevingué amb l'Oda de Bonaventura Carles Aribau titulada *La Pàtria*. Si aquestes estrofes d'enyorament a la Catalunya llunyana en l'espai i en el temps i d'afirmació de la llengua catalana com l'única per la qual l'ànima catalana es pot expressar sincerament, tingueren una tal eficàcia renovadora, més, una tal importància històrica, que la data de llur aparició (1833) és considerada com la de l'inici de la renaixença literària i política de Catalunya, la cosa sens dubte es degué no tant als sentiments en ells

mateixos, com a llur expressió: eren flotants en l'ambient i de sobte es concentraven, lapidaris i nets, en la primera obra poètica tornada a realitzar en la llengua catalana segons una idea absoluta de la seva perfecció. Val la pena de notar que Aribau, desafiat, en la circumstància d'una felicitació col·lectiva, en diverses llengües, a usar la seva pobra llengua nativa, es trobà en situació semblant a la dels poetes patriotes que en ple Renaixement defensaven i il·lustraven les llengües nacionals [3] contra la pedanteria dels llatinistes, i procedí com ells: per l'apologia i l'ambiciosa rivalitat, per l'evocació nostàlgica i per la creació ardua. Excel·lent llatinista ell mateix, posà en pràctica el principi clàssic: sotmetre les seves raons, vàlides i clares sens dubte, i la seva emoció evidentment intensa, a un procediment artístic encara més intens. Com tota obra d'art realment clàssica, l'*Oda* d'Aribau restà, multiplicant sentits i comandes; el seu autor, però, és sabut que se'n desinteressà, que fins li esdevingué hostil. Mai no haurà estat demostrada més curiosament aquella idea platònica que els déus utilitzen el poeta per a llur revelació, li imposen el treball de parlar per ells, però ultrapassant per llur gràcia les seves forces i sobretot les seves intencions.

Tot poble renaixent se cerca i s'estima segons el geni del seu passat moment culminant. D'on el cert medievalisme de la primera nova literatura catalana, deixant de banda la destinada directament a la massa vulgar. Ara: dins la seva Edat Mitjana il·lustre, Catalunya retrobava un humanisme clàssico-cristià de gran qualitat, que s'havia interromput en plena cristallització al llindar mateix de l'Edat Moderna. Renéixer volia dir per a ella continuar-ho. En efecte, humanística en el més ample i pur sentit del terme ha estat, des de fa cent anys, la cultura per la qual Catalunya s'ha esforçat a justificar-se com a personalitat col·lectiva. En català ha dit el sentiment català de l'humà destí; i a Espanya en els dolors i en les esperances dins les quals els espanyols han estat sempre uns, i a Europa en la seva voluntat de mantenir-se com a principi i unitat de civilització, ha donat un missatge de bellesa i de llibertat, de coratge damunt els valors tradicionals i d'ardidesa cap a un millor

[3] En la versió castellana *nacionales*, però al damunt i sense barrar el mecanografiat, posà, en llaips, *populares*.

futur. Un simple resum seria molt llarg; per a una síntesi, manca sens dubte perspectiva. Ens limitarem, així, a la indicació d'uns pocs fets característics en l'ordre de la literatura i especialment de la poesia, afirmació la més directa i recixida de l'ànima catalana en aquests cent anys i escaig del seu recobriment.

El mateix any (1833) que es publicava l'Oda d'Aribau, morí, molt jove encara, Manuel de Cabanyes. Simbòlica coincidència! Era l'únic poeta de valor que Catalunya havia donat a la llengua castellana des de Boscà (1495-1542). Deixà uns pocs poemes de sintaxi incorrecta, però d'una rara tensió espiritual, nodrits d'Horaci, d'Alfieri, de Foscolo. Als seus ulls l'antiguitat apareixia com havent realitzat un ideal suprem de bellesa, de dignitat, de veritat i de glòria, de llibertat absoluta, en suma, del qual la poesia ha d'ésser l'expressió. Una expressió casta, nua de tot artifici, començant pel de la rima, sense sonoritats redundants, amb més sentit que mots:

*Fiera como los montes de mi patria,
Galas desecha que maldad cobijan,
Las cumbres vaga en desnudez honesta...*

La immatura poesia de Cabanyes no es continuà a Castella, on fou generalment desdenyada, sinó a Catalunya, i en la llengua catalana de la qual ell mateix, «cantor sense llengua», de fet s'havia traduït. Pel seu respecte de la paraula, pel seu sagrat horror de tota vanitat formalística, Cabanyes havia afirmat un sentiment de la forma més aviat espiritual i ètic, tradicionalment, essencialment català. El fi que donava a la poesia, es lligava amb el concepte antic del poeta-vates, mena de sacerdot vident, que oficia i parla en representació de tots.

És l'escola de poesia mallorquina que ha dut a la realització més feliç tals idees. A Mallorca, la renaixença literària, que comença seguidament a la de Catalunya (c. 1840), prengué tot d'una, per nombroses causes d'ordre històric i social, una orientació classicitzant i acadèmica. Virgili i Horaci han estat els seus principals patrons amb Fray Luis de Leon i amb els neoclassicistes italians fins a Carducci. Un lluminós sentiment cristià ha temperat i fos tan

diverses influències. Pons i Gallarza (1823-1894), barceloní establert des de la seva joventut a Mallorca, canta la pàtria en odes de fórmula i d'estirp horacianes, impregnades d'aquella *pietas* envers les coses, tan clàssica, tan pròpia, en suma, d'una ànima que restaura tot l'ordre de les humanes realitats entorn del seu propi recobriment. Per l'art pur del bell llenguatge, sense somieigs que destorbin, són mantingudes familiars, immediates, sobretot simples i precises dintre llurs quadros objectius, les coses d'un món que l'ull troba bell i del qual l'ànima necessita per a *salvar-se*. Hem dit *entorn* i no *dintre*: són, màxim, per a l'home símbols concrets de la seva condició, testimonis duradors del seu destí, — destí que accepta i en la realització del qual col·labora ple d'amor i d'Esperança dins el cercle més estret del paisatge natiu — són com unes figures, uns valors tradicionals, i amb llur nom i llur presència acompanyen el poeta des del fons del passat cap al futur.

La mateixa *pietas*, amb tota la joia i alhora tot el dolor de viure i de saber, omple la poesia del gran elegíac Joan Alcover (1854-1926). Ell posà apunt el concepte d'humanitat en l'art, advocant per una poesia en la qual la contemplació és, lul·liana-ment, «expandiment de l'ànima damunt la cosa contemplada» i coneixença alhora; una poesia així, d'un valor altament educatiu: «utilitari», arriba a dir Alcover, sense espantar-se del mot. Miquel Costa i Llobera (1854-1922) en fi, més místic, sentí en les entranyes de la seva terra la sang antiga que hi circula. Cantà el mite de «la deixa del geni grec». Penetrat del profund sentit estètic i moral de la poesia d'Horaci, assajà de reproduir-ne amb esperit cristià la perfecció. En les seves *Horacianes* (1905) s'adreça a la pàtria que reneix i li recorda com és

*filla de Roma per la sang, pel geni,
clara i robusta com sa mare antiga,*

proposa als seus artistes la norma horaciana d'aliar «seny i bellesa», i contra tot desordre, contra tota covardia, predica el deure de la fidelitat a la pròpia sang als joves

*fills d'una raça dreturera i forta
que unia el seny a l'impetu.*

A la Catalunya estricta, la literatura, més ambiciosa de totalitat, ha sofert influències variades, brusques, ara i adés contradictòries fins al desconcert. Una línia s'hi podria, però, traçar de gust classicitzant; gust nodrit més sovint a través de models castellans o francesos que no pas directament a les fonts grecolatines. Ara: Jacint Verdaguer (1845-1902), plasmador genial de la llengua poètica, a les seves modestes humanitats de clergue degué sens dubte el sentit de la mesura i de l'estructura que el salvà del seu propi temperament somiador i hiperbòlic. El seu poema cosmogònic *L'Atlàntida*, que esbalaí Europa amb la realitat d'una epopeia moderna, fou concebut en una lectura de Plató. Hi enllaça el mite d'Hèrcules i Hesperis, pares dels herois fundadors de les principals ciutats hispàniques, amb el de Colom descobridor d'Amèrica i la missió cristiano-imperial d'Espanya. Joan Maragall (1860-1911), l'altra figura central de la moderna poesia catalana, en els darrers anys de la seva vida es posà apassionadament a descobrir, a rellegir, fins a traduir, Homer, Hesíode, Píndar i altres poetes grecs; projectà i tot d'aprendre el grec, a fi de fer directament seva aquella «font perduda per a la bona set». Deixà, pòstuma, una tragèdia: *Nausica*. En l'encontre i en el salvador renunciament de la princeseta feàcia i d'Ulisses, Maragall objectivà i resolgué simbòlicament el seu afany místic de retorn a la seva ànima com a una pàtria i la seva fe, arrelada en Novalis, en la força redemptora de la poesia.

Que [4] se'ns permeti com una nota al marge del corrent cabdal d'aquesta ressenya. *Nausica* és escrita a la mateixa època que el *Cant espiritual*, l'obra de la moderna poesia catalana potser d'un contingut més vast dins la seva brevetat. És en ell que es troba la suprema sublimació cristiana d'aquella *pietas* envers les coses a què tan especialment ens hem referit. El poeta que encarnava en foscos personatges de la llegenda el jo fàustic, infinitament inquiet i realista, que dins la seva ànima combatia la concepció, tan cristiana i tan clàssica, del límit necessari i del renunciament heroic: el poeta que feia cridar, en plena victòria, al Comte Arnau aquesta constatació explosiva dels seus sentits: «El nostre cel és la terra!» poc abans de la seva mort prematura pregava, en serena transacció amb Déu:

[4] Al marge Riba escriu expressament *en nota* referint-se a tot aquest paràgraf.

*¿Amb quins altres sentits me'l fareu veure
aquest cel blau damunt de les muntanyes,
i el mar immens, i el sol que pertot brilla?
Deu-me en aquests sentits l'eterna pau
i no voldré més cel que aquest cel blau.*

En aparèixer aquest poema, aquells teòlegs que, segons Joubert, estimen més llurs opinions que els dogmes, arrufaren el nas; però els realment plens de caritat i de veritables humanitats, els que tenien ciència, però també consciència, somrigueren i aprovaren. L'esperit franciscà del Ramon Llull de les *Meravelles del món* tornava a expressar-se en un català rejuenit, robust i viril al cap de sis segles. *Nausica* no fou representada i editada fins després de la mort de Maragall. Malgrat tot el que aquesta tragèdia en vers ofereix d'imperfecte des del punt de vista tècnic, constitueix el seu suprem missatge poètic, la summa del seu humanisme greco-cristià. Pot tenir interès de resumir-ne el contingut. Maragall s'inspirà en un esbós de Goethe, però tractà el tema molt diferentment de com ho hauria fet el genial poeta alemany. D'una certa manera profunda fou més fidel a sí mateix, a les seves idees, als sentiments que l'omplien. Així, una significació transcendent s'introduí dins l'acció dramàtica de *Nausica*. L'Ulisses de Maragall és l'heroi de totes les experiències, un «fàustic» «extremat en el bé i el mal»; l'home, per tant, d'una polaritat simbolitzada exteriorment en els déus que batallen per ell i en contra d'ell. Quan arriba a l'illa dels feacis, la poesia ja l'hi ha precedit pels cants que circulen a propòsit d'ell i que ell mateix, heroi de destí no resolt, ignora encara. Per aquests cants, Nausica coneix una vida «potenciada»; dins el medi social que la limita i la defensa, sent que el do de tota la riquesa del seu cos i de la seva ànima val una riquesa immensa de destí: viure un gran destí, però també donar un gran destí. Quan Ulisses apareix a les noies, sortint meravellosament del misteri i de l'horror del mar, la princesa, que a través de la poesia és l'única que ha fet l'experiència d'una realitat superior, és l'única que intueix l'heroi, que el veu amb la seva pròpia mirada interior, simplement, immediatament, en viva realitat específica i individual. Fa, en suma, acte pur de poesia: simbòlicament, la poesia posa Ulisses en

camí de salut. Però l'Ulisses del nostre poeta no és l'Ulisses dantesc, el romàntic de l'aspiració infinita mai satisfeta; no, *es vol salvar*, i la salvació que li cal no està en un venturer «bell moment», sinó en el retorn a la seva pàtria antiga, al seu ordre legítim i reconegut. La seva experiència suprema és la més pura, la més perillosa també: encarnar un somni juvenil, ésser la mesura ideal del cor profund d'una verge. Revelant el seu nom a Nausica i únicament al prec d'ella, entra, per dir-ho així, en la seva pròpia poesia, guiat per la noia; dolorosament renuncia a ella, com ella a ell, i se'n va. Però si per una banda s'emporta el record de la verge salvadora, el més pur dels records dels seus viatges, per altra banda deixa el record d'ell mateix, de l'heroi que passa, el record actiu, el tumult de reaccions, de sentiments i de somnis que necessiten organitzar-se en obra poètica per a restar incorporats vàlidament als medis i als éssers en què s'ha produït. Però cal per a això el poeta, amb el seu do i el seu ofici. D'on la figura central, permanent, del desenllaç, que és el poeta sortit del poble i que s'eleva per damunt del poble, vident per bé que orb, com el Demòdoc de l'*Odissea*. Nausica corre cap al poeta per comunicar-li quines són les formes sensibles de la grandesa de l'heroi. Espera d'ell, per a aquesta grandesa, l'expressió, una forma transcendent; però en rigor cerca instintivament per a ella mateixa també una alliberació. El poeta salva la noia elevant-la fins a ell mateix, fent-ne una contempladora pura, en el record, de la plenitud divina d'uns instants; i mentre la nau que s'emporta Ulisses es fa a la mar, el poeta compon els primers versos de l'*Odissea*. Així, tot el bé i tot el mal dels treballs que han dut Ulisses als cims de la condició humana, han passat per un amor, una veu i un renunciament virginals i s'hi han purificat. Tot allò que volien captivar les forces obscures, una veu clara ho ha alliberat, una clara humanitat ho ha posat en bon camí. La tragèdia de Maragall, doncs, no té altre desenllaç tècnic que el mateix poema d'Homer. Però ¿quin lector del drama grec podria oblidar que hi ha tragèdia, no per una catàstrofe de fet, sinó essencialment per una redempció final conciliadora entre l'heroi i les potestats celestes? L'Ulisses maragallià torna a la seva pàtria com el de l'*Odissea*; la seva Nausica –ho direm en paraules de Rilke– «es llança a l'encalç d'aquell que ha perdut, però des dels primers passos l'ha ultrapassat,

i davant d'ella ja no hi ha sinó Déu». ¿Déu? ¿La Poesia? Per a Maragall, no s'oblidi, la Poesia és l'expressió suprema de la Natura i de l'home en esforç de retorn a Déu Pare.

Acabem aquesta disgressió. Creiem que valia la pena: el ferment humanístic no ha llevat en tota la literatura catalana una obra de creació més complexa, més pura i malgrat molta influència germànica, més racial que la *Nausica* de Maragall.

El gran líric i alhora orientador moral del seu poble que fou Maragall, anà, per a no dir tornà, al classicisme a través del seu culte per Goethe. Hi contribuï també el mateix ambient literari, penetrat per la irradiació de la universitat barcelonina. Tres promocions d'autèntics mestres, Bergnes, Balari, Garriga, Rubió i Lluch, Segalà, havien restablert la tradició humanística catalana, especialment els estudis hel·lènics. Citarem solament dues obres, per llur bellesa en si i per la viva influència que exerciren. L'una, *Els fruits saborosos* (1906) de Josep Carner (n. 1884), idil·lis en els quals l'humanisme no és tant de llibres com de nissaga, i de gèrmens gairebé instintivament recollits i refertilitzats en «un aire encara enyorívol de les ribes tirrèniques i egees». L'altra, *La Ben Plantada* (1911) de Xenius (n. 1882), mena d'enfilall de poemes en prosa, que centren tot l'impuls humanístic de la Catalunya d'aleshores en una figura femenina de perfecte cànon físic i moral, veritable idea platònica de la raça encarnada.

Humanisme comporta sempre lliure recerca de la realitat de sí mateix; sense això, no passaria d'ésser un bell divertiment acadèmic. Les iniciatives del nou humanisme català es trobaven dins l'orientació realista que prenia la nostra cultura i tota la nostra vida col·lectiva al tombant del segle XIX. Era la part catalana, diríem millor, la reacció catalana a la crisi general que Espanya travessà després de la pèrdua, en 1898, de les seves darreres colònies d'ultramar. Un dramàtic procés encara obert, certament. Closa la realitat imperial, tota una nació, múltiple, diversa, rica d'ànima i pobra de béns, es preguntà a sí mateixa, per boca i tortura dels seus joves, on era i què era la seva pròpia realitat metropolitana, quines eren les seves arrels essencials, quines les seves mateixes raons d'existir. Catalunya ja s'hi havia avançat amb la seva renaixença pròpia i singularment característica. Tant més, doncs, catalanisme,

per a usar el mot més entenedor, ja no podia significar un atur en l'enyorança del passat. Calia remuntar-s'hi, obrint-se, per un examen apassionat, camins arran del poble, història endins, per a replantejar-se la qüestió de la missió col·lectiva i en tot cas partir de nou. Els nostres humanistes es posaren així a reconquerir els mateixos orígens de la personalitat catalana, a fer-los actuals, i operants cap al futur. Això explica les vastes empreses de l'esperit que es multiplicaren per tot Catalunya durant els primers quaranta anys del segle.

Ometem de detallar les innombrables versions d'autors antics que s'havien fet a Catalunya al llarg de la seva renaixença literària. Unes amb caràcter de divulgació; la majoria, amb ambició de recreació poètica. Per tal de coordinar i encarrerar esforços dispersos i donar-los així la màxima virtut, Francesc Cambó, polític madurat en l'humanisme, creà en 1922 la «Fundació Bernat Metge». Veritable seminari d'estudis clàssics, el primer objecte de la institució era editar un corpus de traduccions literàries responsables, dels autors grecs i llatins, garantides amb la presència, pàgina per pàgina, del text original. En el pensament dels fundadors, això havia d'ésser decisiu per a la tasca tenaç, heroica, de restabliment i unificació de la llengua en dignitat i eficàcia, empresa des dels primers temps de la renaixença. El filòleg Pompeu Fabra, amb la sanció de l'Institut d'Estudis Catalans, havia ja dut l'obra prou endavant, i l'ha continuada després fins a terme feliç per la publicació de gramàtiques i diccionaris, la confecció dels quals ha estat presidida per normes rigorosament científiques, i alhora d'un seny i d'un gust que els permetria d'ésser posades sota clàssics lemes horacians.

En esclatar la guerra civil espanyola, la «Fundació Bernat Metge» duia publicats més de vuitanta volums. [5] Són cent [6],

[5] Al primer manuscrit: *Protegida pel govern autònom de Catalunya i respectada de tothom, la institució superà, intacta, els perills de la revolució anivelladora i els més brutals encara dels bombardeigs; àdhuc afegí volums a les seves sèries. ¿Es salvarà també de la furia anticatalana dels vencedors? En tot cas, abans del conflicte i enmig dels seus estralls, aquella vuitantena [de] volums, tirats a molts milers i en bona part exhaurits, aquelles pàgines en què Plató etc.*

avui, els que formen la seva doble sèrie. Això vol dir que la institució simplement continua, voltada de general respecte, havent superat, intacta, els perills físics de la violència i els més subtils de la incomprensió. ¿Qui pot dir quin és el seu futur? Com el de res, com el de tot que tingui a veure entranyablement amb el que en diem la cultura occidental. En tot cas, abans del tràgic conflicte i durant i després, aquells vuitanta i cent volums, tirats a molts milers i en bona part exhaurits, aquelles pàgines en què Plató i Aristòtil, Èsquil i Sòfocles i Plaute, Ciceró i Sèneca i Tàcit i Plutarc parlen «lo pus bell catalanesc del món», hauran contribuït fonamentalment a fer digne de l'esperança el nostre poble [7]. Modelant intel·ligències, avalant experiències, enfortint sobretot coratges, cosa que explícitament també entrava, i en ben primer lloc, en el pensament del creador i dels col·laboradors de la institució. És prou eloqüent que en un moment crucial, en què calgué decidir si reprendre o si deixar tristament córrer per sempre la tasca, Francesc Cambó va fer seva la divisa del Temerari: «Je l'ay emprins, bien en advienne.»

[6] En la versió castellana diu 105 i, al damunt, 120.

[7] Al primer manuscrit deia: *a preparar la nova renaixença*, i el discurs acabava en el mot *institució*.